

Clementina Arderiu¹

La poesia d'una dona, a contraclaror

MARIA-MERCÈ MARÇAL

Si una obra poètica ha atret amb especial insistència el qualificatiu de *femenina*, aquesta ha estat la de Clementina Arderiu. Sembla com si tot es conjurés a primer cop d'ull, per confirmar i reiterar aquesta imatge, sempre que entenguem per *femení* el model arquetípic tradicional que ens ve al cap així que esmentem la paraula. D'entrada, el seu mateix nom, que recalca les is, té un drig de fragilitat tendra, fa tot ell posat de disminutiu. El seu cognom matern, Voltes, que hi podria fer de contrapès, amb una nota fosca, més greu, ens és escamotejat en el nom literari, qui sap si significativament. Una mica més enllà, o més ençà, la seva condició de mestressa de casa, mare i esposa, discretament a l'ombra d'una primeríssima cura de la nova cultura com Carles Riba —destinatari reconegut i explícit dels seus versos com a amic, amant, espòs i mestre.. — completa el quadre immillorablement. Fins i tot l'ardit típic del *segon sexe*, d'amagar-se quatre anys per fer correspondre la seva edat a la d'un marit més jove, pot fer que el centenari del seu naixement que s'escau enguany —concretament el dia sis de juliol- agafi per sorpresa més d'una persona mitjanament *assabentada*. I, encara, els astres mateixos semblen convocar-nos a la mateixa roda, en atribuir-li el signe del cranc, regit per la lluna, úter simbòlic, aigua primegènia. I, si entrem ja en el camp pròpiament poètic, deixant-nos endur per aquest corrent, el to volgudament *menor*

d'una part de la seva obra ens acabarà de confirmar; una dicció a mig camí de la filigrana i de la quotidianetat a peu pla, amb unes imatges i uns elements extrets de la realitat que evocuen la vida de cada dia, i que sovint traspuen una actitud sobre la qual ella mateixa es complau a ironitzar: “I seré una doneta només/ tota plena de planys i de noses...”.

Ironies a part —que ens fan adonar, tanmateix, de fins a quin punt és conscient de la seva manera de fer i de dir— allò que precisament acaba de reblar el clau i arrodonir l'estampa és precisament la seva mateixa acceptació ideològica d'aquest paper, el fet d'haver triat —i no dic, evidentment que aquesta tria fos lliure, però sí conscient— de conformar la seva personalitat als paràmetres de la *feminitat* en el sentit tradicional del terme; d'haver-la assumit com a ideal, d'haver afirmat amb orgull que la seva ha estat una vida de “dona com les altres, com tantes altres”.

Fins aquí el clixé que amb reiterada fortuna ha fet camí fins a nosaltres, i que per força ens han d'induir a sospita, si superem l'estadi inicial d'atracció, rebuig, condescendència, segons els nostres propis paràmetres mentals, al marge d'altres possibles criteris i gustos d'ordre estètic. Un clixé que es va posar en circulació molt aviat, tot just quan l'autora havia publicat el seu primer llibre, *Cançons i elegies* (1916). Deia Joaquim Folguera: “Sense ficcions homenívoles ni desequilibris passionals ni morbositats decadents de fembra refinada. Elegíaca sense

feblesa. Amorosa sense follia, joia sense esclat, pia sense torbació. Revela el model perfect de dona catalana que es plany poc, estima quietament, esplaia la joia en un somriure i demana la virtut al preu “del dolor tota l’amplada”. El cert és que, un cop captivada la imaginació del crític —i de la major part de crítics posteriors— per la imatge del “etern femení” fet poesia, la temptació era massa fàcil: la idea d’estaticisme, de no activitat, d’absència de tensió, de repòs, d’immobilitat hi és correlativa. Les *essències* no es fan, *són*, idèntiques a sí mateixes des del primer dia al darrer. No hi ha evolució, ni canvis, no hi ha moviment, no hi ha història. La poesia fóra, llavors, la pura efusió lírica d’aquesta feminitat, sense altres horitzonts, i a més a més, viscuda amb un embadaliment sense ombra. Lluny d’aquelles trifulgues tan masculines que pot comportar la lluita per l’existència, per un lloc en el món, per una transcendir...L’impuls que li calia per agafar la ploma —bé n’hi devia caldre algun, per petit que fos— es derivaria —segons aquesta visió— de lleus motivacions felices, sistemàticament felices...En resum, la imatge dominant que ens ha arribat de l’obra arderiua és la d’una poesia sense problemàtica, en la qual no passa res —almenys res de gaire transcendent— correlat fàcil, quasi immediat d’una vida igualment desproveïda d’intensitat i de tensió. No cal ni dir que, si aquest plantejament pot suscitar, en la mesura en què alimenta un mite i afalaga les pròpies fantasies, una certa benevolència i un cert reconeixement agraït per part dels crítics, no condueix precisament a prendre’s l’obra gaire seriosament ni a concedir-li un interès gaire profund. Potser aquest quedar-se en el llindar, un xic perplex, es deu a aquell terror sagrat que inspira la intimitat femenina, tot allò que bull darrera de la màscara efectiva d’un paper ben establert i, en aquest cas, ben representat. I, així s’han vist alleugerits, inconscientment, d’una problemàtica que s’ha demostrat escrita amb una tinta invisible per als seus ulls.

Quan a començaments d’aquesta dècada vaig encar-me a l’obra de Clementina Arderiu, per primer cop amb un cert deteniment, vaig tenir la vivíssima sensació de com el clixé —que jo també, sense

adonar-se’m, havia anat interioritzant —s’esquerdava per tots costats. En primer lloc, a diferència de l’efecte tranquil·litzador que aquesta poesia semblava exercir en la majoria de crítics masculins, a mi en sobtava amb una estranya inquietud. Allò que precisament em seduïa d’aquells versos, més enllà del seu do de la llengua i del ritme, excepcionals, no era pas la seva claror nítida, sinó la dansa o el contrast significatiu entre unes i altra, els múltiples elements a contrallum, els clars-obscurs. Allò que em parlava a mi des dels poemes no era la *feminitat* sense fisures, satisfeta amb el seu destí, joiosament subjecta a un ordre ancestral, sense qüestionament ni revolta. Ben al contrari, tot i que els meus plantejaments ideològics es trobaven a les antípodes dels seus —encara que al final de la seva vida confessés una certa simpatia per les sufragistes... — la poesia de C. Arderiu posava al meu davant una problemàtica que jo sentia curiosament propera, era com un mirall, com un d’aquells miralls de fira que reflecteixen encara que estiraganyin o inverteixin la imatge. Una problemàtica *de dona*, sí, però de dona real, per a la qual el *femení* és un model socialment imperant, interioritzat, un punt de referència indefugible, en relació amb el qual s’estructura i es defineix en gran part la pròpia identitat, per acceptació o per rebuig. Més ben dit: per afirmació i per rebuig. Una poesia *de dona* en la qual es pot percebre clarament el diàleg, la lluita, entre la veu més submissa, entestada, activament, però, en l’assumpció d’un destí *femení* i, per l’altra banda, una veu més rebel, l’impuls d’un jo que no es vol simplement lligat, subjecte a lleis atàviques, sinó que vol ser subjecte, decidir, en llibertat, fer-se. Decidir, fins i tot, si cal —paradoxalment— refermar la pròpia subjecció. “He pres la clau i fugia / llibertat, com te’m penges del branç! /” escriu. Però, al final del mateix poema: “L’horitzó, bon sedàs / somnis tèrbols destria. / Llibertat, frena el pas / que potser falliria”.

Aquesta tensió, que en la seva obra pren de vegades la forma de l’oposició entre terra i mar, entre allò immòbil —*cosa ferma*— i allò que es mou —*vent lleuger*—, té una expressió privilegiada en la imatge de la casa —fins i tot una de més extrema en la de la

campana de vidre—, recer sòlid, segur, pretesament immutable, que es veu assetjada, amenaçada, combatuda per elements que des de dins o des de fora —elements externs reals o simbòlics que susciten respostes ambivalents en ella mateixa, temença i atracció alhora, o bé que fan de tornaveu als seus propis impulsos de fuga: “La nau que passa fora port / com se m’emporta el cor! El cor. / Mentre aquest vent que empeny i crida /no diua adéu, sinó més vida.”

Tota poesia prové de la manca, d’una certa insatisfacció, d’un buit que les paraules malden per omplir. Fins i tot quan expressa la plenitud, aquesta és una plenitud que necessita ésser afirmada, dita, fixada, a contrallei del temps i de la mort que sotja, i en pugna amb aquestes amenaces objectives. La mort, la fugacitat de les coses, planant sobre tota seguretat, minant-ne els fonaments, delatant-ne la fragilitat extrema, són temes sovintejats en la poesia arderiuana: “Demà, la casa serà coixa / de mi. I l’ànima? / Immortal?” es pregunta, per exemple, amb una imatge que estableix una continuïtat física, indestruable entre ella i la casa. O bé, en el poema que porta el títol enganyós de *Cançó de la conformitat de cada moment*, es plany: “I és la joia del moment / que ens aconhorta / com la lleu sentor que el vent / du i se n’emporta”.

Però la poesia és també sempre un pont cap a aquell espai originari, previ a tota llei, cap a aquell infant que no coneix encara —almenys en el mite— la contradicció entre somni i realitat, l’infant-déu. És, per tant, un impuls essencialment rebel que expressa la distància entre voluntat —més instintiva?, més racional? —, el desig, i tot allò que els constreny i se’ls oposa. “Si calia, no calia? / -Poesia. / Lligada per lleis ignotes? / —ganyotes, afirma, quasi amb un punt d’insolència. ,I en un altre lloc: “Si de’evadir-se destorba/ del cel la perfecta corba / jo, dura, exacta, posada /com una roda dentada / no vull ésser, sinó viure / projectada en verd, i viure / mirant llunyper sobre el muscle”. I encara: “Cos meu, solellada / turbulència roja: plenitud que salta / desbridada i folla.” O bé, en un dels poemes més impressionants de

tota la seva obra: “No em pregunteu, que no sabria dir-vos / per quina brida m’he sentit lligada. / El cor encara vol tornar a gronxar-se / desbocat a les barques de la fira”.

En alguns moments l’alegria o el dolor s’hi expressen sense traves i la tensió només hi és implícita, per l’acceptació momentània d’una derrota, pel mateix fet de l’escriptura que evidencia un gest, d’aquesta afirmació o de neguit: Parlo només / per ajuntar sentits ocults /al desesper de ma fatiga / i d’argelaga dels eixuts / al tedi bla de la maresma / (...) i no veig l’iris ni la llum / intel·ligent que jo volia / Parlo només / indiferent, de cara al mur. D’esvalotades esperances / orfe...” però en general és el poema, l’espai, l’eix que articula aquesta tensió. I si en un lloc ens diu que el seu cant li és “tal com el pa / de cada dia” expressant alhora la seva necessitat i la seva quotidianetat, més endavant en el mateix poema segueix: “És un parany / una ferida”. La ferida, la fissura, el buit dolorós. El parany que l’atreu i la desvia, potser, d’allò convenient, de la immobilitat d’esperit, que li distreu forces, dedicació d’altres possibles “obligacions”.

Un altre dels mites que potser cal desfer, pel que fa a la poesia de Clementina Arderiu és el de la seva immediatesa, la seva quasi automaticitat, com si es tractés d’una mena de secreció espontània de les seves vivències que s’articulava com per art d’encantament en les paraules. Sense desmentir que el seu geni poètic pogués gaudir d’una especial fluïdesa, d’una facilitat singular, és evident que la visió esmentada peca de simplicitat.

És cert que en els seus poemes no s’hi noten les junctures, les marques del treball. Com si haguessin sorgit sols, sense senyal d’esforç. Però aquest és l’efecte que ens causen el seu art exquisit. Una altra cosa són el procés i les condicions reals perquè el poema es fes. Ella mateixa va afirmar, en més d’una ocasió, la necessitat que tenia, per tal d’escriure, de trencar amb la seva realitat quotidiana. Com la seva feina de mestressa de casa, que no té horari ni vacances, que exigeix una disponibilitat constant i un estat d’esperit poc propici a la concentració que exigeix una tasca creativa.

De tant en tant, es plantava: “Avui no hi seré, deia. I no cosia, com aquell qui diu, ni un botó. Res de res”, explicava a Montserrat Roig en una entrevista per a *Serra d’Or*, poc abans de la seva mort. Penso —no puc deixar de pensar-hi— en la dificultat de fer això gaire sovint. En la dificultat, fins i tot, de creure’s en el dret de fer-ho. I això explica el seu pràctic emmudiment durant els anys d’infantesa dels seus quatre fills. I el fet que algunes experiències viscudes en aquest període siguin elaborades literàriament més tard. Tot plegat potser també dóna raó de la brevetat del seu corpus poètic, que no va gaire més enllà dels dos-cents cinquanta poemes distribuïts en sis volums.

Si és cert que Clementina Arderiu va cantar la seva “vida de dona com les altres, com tantes altres”, ho va fer des d’una autenticitat, des d’una sinceritat que ens fa arribar tots els matisos, tota la complexitat, totes les contradiccions. I així incorpora temes nous i l’elaboració d’una problemàtica inèdita a la poesia catalana. Una problemàtica que depassa l’estricta dimensió personal i que dóna la veu a un grup social que poques vegades s’ha fet sentir poèticament al

llarg de la història, i que per això mateix n’és la cara amagada.

No és aquest el menor dels seus mèrits, ni evidentment, el principal. Per múltiples conceptes ens trobem davant d’un cas d’excepció, únic, gosaria dir, que, lluny de clixés fàcils i de tòpics genèrics que només limiten l’abast de la seva aportació i les dimensions de la seva obra, espera encara el reconeixement que es mereix. **Ⓣ**

---

1. Aquest article de Maria-Mercè Marçal fou publicat al diari “Avui” el diumenge 16 de juliol del 1989. Forma part d’un destacat especial a Clementina Arderiu en motiu del centenari del seu naixement. Van escriure-hi també Agustí Pons i Carles Miralles. Agraïm un altre cop a Fina Birulés que ens concedeixi el dret i la gentilesa per tornar-lo a publicar a *Re/s*.